

*Красимира Василева**

ВОДАТА КАТО ИЗТОЧНИК НА МЕТАФОРИЗАЦИЯ В НЯКОИ БЪЛГАРСКИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ

Krasimira Vasileva

WATER AS A SOURCE OF METAPHORIZATION IN SOME BULGARIAN PHRASEOLOGISMS

The object of the study is the set of phraseological units in the Bulgarian language that include the lexeme water, its synonym, or another word that verbally represents the element. The aim of the analysis is to identify the most characteristic metaphorical models in Bulgarian phraseology, using the concept of water as the source domain. The results show that the ambivalent nature of water is clearly reflected in the phraseologisms in which it functions as a source of metaphorization. Association with water helps make sense of both favorable situations for a person and the difficulties he may face, as well as the vain efforts he may make for something. In Bulgarian phraseology, abstract entities such as time, knowledge, and communication between people are also conceptualized through metaphorical comparisons with water.

Keywords: *concept, water, phraseology, conceptual metaphor, metaphorical model*

Обект на изследването са част от фразеологичните единици с компонент лексемата *вода*, неин синоним или друга дума, представяща вербално стихията в българския език. Целта на анализа е да се изведат най-характерните за българската фразеология метафорични модели с област източник концепта *вода*. Резултатите показват, че амбивалентният характер на водата ясно е отразен във фразеологизмите, в които тя функционира като източник на метафоризация. Асоциирането с вода служи за осмисляне както на благоприятни за човека ситуации, така и на трудности, пред които той може да се изправи, и напразни усилия, които може да положи за нещо. В българската фразеология абстрактни същности като времето, знанието и комуникацията между хората също се концептуализират чрез метафоричното съпоставяне с вода.

Ключови думи: *концепт, вода, фразеология, концептуална метафора, метафоричен модел*

1. Увод

Съвременната антропоцентрична лингвистика разглежда езика не само като средство за комуникация, а и като огледало на маркираните от мисленето и културата на езиковата личност възприятия за реалността. Закономерно е повишен и изследователският интерес към едни от най-характерните и специфични за всеки език вербални носители на културнозначима информация – фразеологизмите. Те функционират като своеобразни културни формули поради факта, че имат не само номинативна, но и оценъчна функция – в тях са възплътени моралните норми, стереотипните нагласи, особеностите на менталитета и изобщо на колективния опит на общество-

* **Красимира Василева** – гл. ас. д-р, катедра „Съвременен български език“, Филологически факултет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, k.vasileva@ts.uni-vt.bg; <https://orcid.org/0000-0002-7366-9587>.

то. Съществена характеристика на фразеологизмите е, че съхранените в тях данни за действителността са получени по пътя на езиковата образност и метафората. Процесите на метафоризация в езиковото съзнание нерядко се основават на базовите природни елементи на битието, сред които е водата – жизненонеобходима субстанция и същевременно разрушителна и смъртоносна стихия, предизвикваща страх от човека. Универсалният характер и семантичната многослойност на концепта *вода* го правят важен източник на метафоризация, респективно на фразеология в езика.

Обект на настоящото изследване са част от фразеологичните единици с компонент лексемата *вода*, неин синоним или друга дума, представяща вербално стихията в българския език. Предмет на анализа са метафоричните модели, реализирани в съответните изрази. Целта е да се изведат най-характерните за българската фразеология метафорични модели с област източник концепта *вода*.

Емпиричният материал се състои от 192 фраземи¹ с общо 201 значения, ексцерпирани от двутомния „Фразеологичен речник на българския език“ (Ничева и др. 1974) и от „Новия фразеологичен речник на българския език“ (Анкова-Ничева 1993). Описанието на материала се основава на класификационния подход, като са приложени елементи от методите на семантичния, количествения, когнитивнометафоричния и лингвокултурологичния анализ.

2. Метафоричните модели в съзнанието и в езика – лингвокогнитивни и лингвокултурни аспекти

Настоящата работа се опира на идеите на когнитивната лингвистика и на лингвокултурологията, които разглеждат метафората не само като механизъм за развитие на полисемията, но и като способ за обусловеното от особеностите на мисленето и културата на езиковата личност осмисляне на действителността. В центъра на вниманието на когнитивната лингвистика се намира езикът като „общ когнитивен механизъм, като когнитивен инструмент – система от знаци, играещи роля в репрезентацията (кодирането) и в трансформацията на информацията“² (КРКТ 1996: 53 – 54). Езикът е най-важният източник за изследване на концептуалната система, а метафората е основно средство за разбиране и концептуализация на абстрактните същности. Дж. Лейкф и М. Джонсън утвърждават, че способността да разбираме опита с помощта на метафората е като виждането, осезанието и слуха и че „обръщането към метафорите остава единственият начин за възприемане и осъзнаване в опита на по-голямата част от действителността“ (Lakoff, Johnson 1980: 239). Най-общо процесът на метафоризация се реализира чрез взаимодействието на две области (структури) от знания – област източник, която съдържа знание, добито в процеса на непосредствения опит на човека, и област цел, съдържаща знание с по-абстрактен и неопределен характер. Между двете области се създават асоциативни връзки, вследствие на което се осъществява проекция (налагане) на първата област върху втората. Резултатът е определен метафоричен модел, например *времето е пари*, *спорът е война*, *животът е пътешествие* и т.н.³

Анализът на фразеологизмите и заложените в тях метафорични модели придобива особена значимост и от позициите на лингвокултурологията, тъй като езикът е не само неизменна част от познанието, но и феномен, който „отразява взаимодействието между психологическите, комуникативните, функционалните и културните фактори“ (Ченки 2002: 342). Дори представянето на елементи от универсалната общочовешка картина на света неминуемо се отличава с етноспецифика във фразеологията: „Пълното тъждество на отразената във фразеологичния фонд на

¹ В посочения общ брой фразеологизми се включват и фразеологичните варианти, представени в отделни речникови статии.

² Тук и по-нататък в текста преводът – мой (К. В.)

³ По-подр. Вж. Lakoff-Johnson 1980. Разработеният от двамата автори подход намира голям брой последователи в лингвистичните среди: А. Баранов (Баранов 2004), З. Кювечеш (Kövecses 1998: 124 – 151; Kövecses 1986); Р. Карстън (Carston 2003), Е. Табаковска (Tabakowska 1998: 253 – 269), А. Миколажчук (Mikołajczuk 1998: 153 – 189); А. Сребреников и А. Уфимцева (Сребреников, Уфимцева 1977) и др. Подробни данни за развитието на теорията за концептуалната метафора обобщават Ан. Петрова (Петрова 2003: 21 – 40); Д. Генова (Генова 1997), У. Шибълс (Shibles 1971).

два или повече езици концептуализация на действителността е извънредно рядко явление. Едни и същи образи от обкръжаващата действителност пораждават различни асоциации, осмислят се от различни страни, в тях се обособяват различни концептуални признаци, изразяващи строго националното отражение към света на носителите на една или друга култура, както и процесите на светоглед и светоразбиране в различните лингвокултурни общества“ (Ковалиева 2011: 69). Ст. Калдиева-Захариева сочи, че както фразеологията, така и пословиците и поговорките „са рожби на творческата инвентивност и оригиналност, на осмисляне и асоцииране на факти и образи, на уменията да се осмива и иронизира, да се възхищава и презира. Те задоволяват човешките потребности от изразяване на отношение, преценка, емоция, световъзрение, морал и естетика, от засвидетелстване на активна позиция, от желание за намеса и промяна в устройството на света“ (Калдиева-Захариева 2013: 63). Фразеологизмите безспорно кодират културни сценарии и са незаменимо свидетелство за ценностните нагласи и ориентири на носителите на езика.

3. Метафорични модели с област източник *вода* в българската фразеология

В настоящата работа условно наложено е изискване, за да бъде определен даден модел като базов за българската лингвокултура, е той да е регистриран в минимум десет от значенията на изследваните единици. Анализът на материала показва, че в българската фразеология се реализират четири основни метафорични модела с област източник концепта *вода*. Разпределението на фраземите по основни модели и подмодели⁴ има следния вид:

3.1. ЖИТЕЙСКИТЕ ПРОЦЕСИ И СЪСТОЯНИЯ СА ВОДА – моделът се наблюдава в общо 52 значения, разпределени в следните подмодели:

3.1.1. Времето е течност

Една вода ни носи ‘Имаме еднаква участ, съдба, еднакво страдаме и патим от нещо’⁵.

Колко вода изтече от някога, колко вода ще изтече до някога ‘Много време измина (ще се измине) от (до) даден момент, много неща се промениха, се случиха (ще се променят, ще се случат)’

Много вода изтече отнякога | много вода ще изтече донякога ‘Много време измина (ще се измине) от (до) даден момент, много неща се промениха, се случиха (ще се променят, ще се случат)’

Много вода ще да помине донякога ‘Много време ще измине до даден момент, много неща ще се променят, ще се случат’

3.1.2. Благоприятното стечение на обстоятелствата/липсата на проблеми е (голямо количество) вода

<Като> по вода В съчет. с чета (смятам и др.) ‘Много добре; леко, без запъване, бързо’

Като по река, потръгва ми ‘Много добре, успешно, благополучно (ми потръгва)’

Парите текат като вода ‘Печели се непрекъснато и много’

Като река, тече (лее се) ‘В голямо изобилие, обилно (тече)’

Ако не тече, <то поне, се> капе ‘Употребява се, когато има малък, но редовен, постоянен приход’

Не тече, но (ама) капе ‘Употребява се, когато има малък, но редовен, постоянен приход’

Тече ми из (от) крачолите ‘Имам големи доходи, печалби; много съм имотен, богат’

Тече ми из ръкавите ‘Имам големи доходи, печалби; много съм имотен, богат’

Тече ми като из ведро ‘Имам много големи доходи, печалби; много съм богат’

Тече ми като из ръкав ‘Имам големи доходи, печалби; много съм имотен, богат’

На вода, зная (научавам) ‘Много добре, отлично (зная)’

⁴ Обособяването и описанието на моделите и подмоделите се основава на общото (базовото) равнище на категоризация. По-детайлните различия между фразеологичните единици, отнесени към един и същ модел (съответно подмодел), ще бъдат обект на отделно изследване.

⁵ Тълкуванията на фразеологичните изрази представят без изменение формулировките в речниците, от които е ексерпиран материалът.

Потекло е по вода ‘Всичко е в ред, както трябва, благополучно е, добре е’
Тека по вода ‘За нещо – ставам, извършвам се бързо и лесно, без пречки и затруднения’
Ще протече вода и на моята воденица ‘Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука’
Като по река потръгва ми ‘Много добре, успешно, благополучно ми потръгва’

3.1.3 Трудностите/изпитанията за човека са вода или жажда за вода – подмоделът се регистрира в общо 33 значения:

Излизам/изляза сух от (из) водата ‘Отървавам се от каквато и да е отговорност за извършена от мене нередност, престъпление и под., оставам ненаказан’

Минавам/мина през огън и вода за някого или нещо ‘Преживявам, прекарвам всякакви изпитания, трудности за някого или нещо’

Минал през огън <и вода> ‘Който има голям опит, който е извънредно опитен, обигран, понеже е прекарал всякакви изпитания, трудности’

Няма да изври вода ‘Нищо лошо няма да стане, да се случи (обикн. за изразяване на недоволство, че се изисква да се свърши много бързо някаква работа, без това да е наложително)’

Подливам/подлея вода някому ‘Попречвам на някого да успее в нещо, напакостявам на някого, без той да знае; развалям му работата’

Подливам/подлея вода под рогожата някому ‘Попречвам на някого да успее в нещо, напакостявам на някого, без той да знае; развалям му работата’

Преминавам/премина през огън и вода за някого или нещо ‘Преживявам, прекарвам всякакви изпитания, трудности за някого или нещо’

Преминал през огън и вода ‘Който има голям опит, който е извънредно опитен, обигран, понеже е прекарал всякакви изпитания, трудности’

Станал сол и вода ‘1. Много се ядосах, измъчих се от яд; 2. Много се притесних, измъчих се от притеснение’

Вода<та> го отнесла ‘1. Изгубил се, изчезнал; 2. За нещо – похабило се е’

Сторвам/сторя вода да не го умива ‘Наругавам най-жестоко някого, мъмря някого, като му надумвам най-горчиви, най-груби думи’

Вода не давам да пие някому ‘От завист или от ненавист изключвам, отстранявам някого от всичко’

Не давам и вода да пие някому ‘Притеснявам някого, като му възлагам непрекъснатата работа и не му давам да си отдъхне; претрупвам някого с работа’

Не съм пил заморен вода ‘Разглезен съм, не съм се мъчил, трудил, а всичко ми е било наред и ми е идвало наготово’

3.1.4. Прекалено горещата/студената вода е опасност за човека:

Като попарен с вряла вода ‘Крайно неприятно изненадан, наскърбен, жегнат от нещо’

Като че (сякаш) ме поляха с вряла вода ‘Каза ми се, направено ми бе нещо, което ми подежда крайно неприятно, силно ме жегна’

Като че (сякаш) ме попариха с вряла вода ‘Каза ми се, направено ми бе нещо, което ми подежда крайно неприятно, силно ме жегна’

Облива ме/облее ме вряла вода ‘Става ми горещо от силен страх, ужас’

Обливам/облея с вряла вода някого ‘Казвам или направлям на някого нещо, което му подежда крайно неприятно’

Поливам/полея с вряла вода някого ‘Казвам или направлям на някого нещо, което му подежда крайно неприятно’

Попарвам/попаря <като> с вряла вода някого ‘Казвам или направлям на някого нещо, което му подежда крайно неприятно’

Сякаш вряла вода ме попарва/попаря ‘Казва ми се, направля ми се нещо, което ми подежда крайно неприятно; силно ме жегва’

Като че (сякаш) ме обляха със студена вода ‘Каза ми се, направено ми бе нещо, което ми действа крайно неприятно, силно ме жегна’

Като че (сякаш) ме поляха със студена вода ‘Каза ми се, направено ми бе нещо, което ми действа крайно неприятно, силно ме жегна’

Обливам/облея <като> със студен душ някого ‘Казвам или направлям на някого нещо, което му действа крайно неприятно’

Обливам/облея със студена вода някого ‘Казвам или направлям на някого нещо, което му действа крайно неприятно’

Пих <една> студена вода за нещо или самост. | Често: *Пий <една> студена вода* ‘Примирих се с нещо, от което неочаквано съм бил ошетен, или в което съм се излъгал въпреки очакванията си’

Пих чаша студена вода | често: *Пий чаша студена вода* за нещо или самост ‘Примирих се с нещо, от което неочаквано съм бил ошетен, или в което съм се излъгал въпреки очакванията си’

Поливам/поля със студена вода някого ‘Казвам или направлям на някого нещо, обикн. неочаквано, което му действа крайно неприятно’

3.1.5. Смъртта/екзистенциалната заплаха е (удавяне във) вода:

Вода<та> го отнесла ‘1. Изгубил се, изчезнал; 2. За нещо – похабило се е’

Солена вода да те яде ‘Да се удавиш в морето (зло пожелание към човек, който отива в чужбина)’

В (с) <една> капка вода бих удавил/(с) <една> капка вода ще удавя някого ‘С всички средства бих напакостил (ще напакостя) някому, защото силно го мразя’

В (с) <една> лъжица вода бих удавил/в (с) <една> лъжица вода ще удавя някого ‘С всички средства бих напакостил (ще напакостя) някому, защото силно го мразя’

3.2. ЗНАНИЕТО Е ВОДА – този обобщен модел се регистрира в общо 25 значения:

3.2.1. Даването/получаването на информация е пиене (наливане, носене) на вода:

От друг кладенец вода съм пил ‘Не съм осведомен правилно’

Пия вода от извора ‘Черпя знания, ползвам се направо от източника’

Пия вода от кладенеца ‘Черпя знания, ползвам се направо от източника’

Пия от много извори ‘Добре, основно се осведомявам’

Да те преведе през водата и да ти не даде вода ‘Изкусен лъжец (е)’

Да те преведе през реката и да ти не даде вода ‘Изкусен лъжец (е)’

Да те прекара през девет води и па да ти не даде вода да пиеш ‘Изкусен лъжец (е)’

Докарвам/докарам вода от девет воденици ‘Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо’

Докарвам/докарам вода от девет дерета ‘Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо’

Докарвам/докарам вода от деветдесет и девет реки ‘Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо’

Докарвам/докарам вода от девет кладенци ‘Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо’

Донасям | донеса вода от девет дерета ‘Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо’

Донасям/донеса вода от деветдесет и девет реки ‘Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо’

Донасям/донеса вода от девет кладенци ‘Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо’

Наваждам/навадя вода от девет дерета ‘Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо’

Наваждам/навадя вода от девет кладенци 'Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо'

3.2.2. Неяснотата / заблудата е мътна или скрита вода:

Като вода под плява 'Прикрит, коварен човек'

Ловя риба в мътна вода 'Използвам някакви неуредици, бъркотии, за да извлека лична изгода, да получа облаги за себе си'

Под плявата вода vleka 'Тих, но прикрит съм и умея да постигам целите си, като действувам тайно, скрито'

Под плявата вода прекарвам 'Тих, но прикрит съм и умея да постигам целите си, като действувам тайно, скрито'

Под сеното вода подливам 'Тих, но прикрит съм и умея да постигам целите си, като действувам тайно, скрито'

Под сеното вода прекарвам 'Тих, но прикрит съм и умея да постигам целите си, като действувам тайно, скрито'

Под сламата вода заливам 'Тих, но прикрит съм и умея да постигам целите си, като действувам тайно, скрито'

Под сламата вода прекарвам 'Тих, но прикрит съм и умея да постигам целите си, като действувам тайно, скрито'

Хващам / хвана риба в мътна вода 'Използвам някакви неуредици, бъркотии, за да извлека лична изгода, да получа облаги за себе си'

Хвърлям / хвърля серкме в мътна вода 'Използвам някакви неуредици, бъркотии, за да извлека лична изгода, да получа облаги за себе си'

3.3. НАПРАЗНИТЕ ДЕЙСТВИЯ СА ПОХАБЯВАНЕ НА ВОДА – моделът се открива в общо 15 значения:

Да идеш на баня и да си носиш вода 'Употребява се, когато някой се престарава в нещо и излишно се усложнява работата (обикн. когато без нужда взема или се снабдява с нещо)'

Да отидеш на баня и да си носиш вода 'Употребява се, когато някой се престарава в нещо и излишно си усложнява работата (обикн. когато без нужда взема или се снабдява с нещо)'

Наливам вода в решето 'Полагам напразни усилия за нещо неизпълнимо; върша работа, от която няма никакъв резултат'

Наливам вода в съд без дъно 'Полагам напразни усилия за нещо неизпълнимо; върша някаква безполезна, безсмислена работа, от която няма никакъв резултат'

Нося вода в морето 'Върша нещо напълно безполезна, напълно излишно'

Нося в (с) решето вода 'Полагам напразни усилия за нещо неизпълнимо; върша работа, от която няма никакъв резултат'

Черпя вода в (с) решето 'Полагам напразни усилия за нещо неизпълнимо; върша безполезна работа'

Наливам вода в решето 'Полагам напразни усилия за нещо неизпълнимо; върша работа, от която няма никакъв резултат'

Наливам вода в съд без дъно 'Полагам напразни усилия за нещо неизпълнимо; върша някаква безполезна, безсмислена работа, от която няма никакъв резултат'

Държа го като вода в шепя 'Никак не мога да задържа нещо'

Държа пара като чувал вода 'Не мога, не умея да пестя'

За вода отишъл и вода не пил 'За човек, който нищо не е свършил от това, което е възнамерявал'

Мътна вода ме носи 'Занимавам се с празни, безрезултатни работи, несериозен, лекомислен съм; заваян съм'

Мътната ме носи 'Занимавам се с празни, безрезултатни работи, несериозен, лекомислен съм; заваян съм'

Мътницата ме носи 'Занимавам се с празни, безрезултатни работи, несериозен, лекомислен съм; завеян съм'

3.4. ДУМИТЕ/КОМУНИКАЦИЯТА СА ВОДА – моделът се установява в общо 10 значения:

Излизам/излиза отгоре като зехтин <над вода<та>> и *Излизам / излиза като зехтин отгоре* 'Надвивам, побеждавам, наддумвам, все се смятам за прав'

Като вода на бързей, мърморя 'Непрекъснато и продължително (мърморя)'

Направлям/напращам на сол и вода някого 'Остро се скарвам, наруждам някого, обикн. като го разобличавам, разкритикувам'

Нося вода от девет дерета 'Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо'

Нося вода от деветдесет и девет реки 'Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо'

Нося вода от девет кладенци 'Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо'

Извих вир на глава някому 'Много говорих на някого, настоявах много за нещо'

Извивам вир на глава някому 'Много говорих на някого, настоявах много за нещо'

Извъртях вир на глава някому 'Много говорих на някого, настоявах много за нещо'

Извъртях море на глава някому 'Много говорих на някого, настоявах много за нещо'

Анализът на материала позволява да се утвърди, че водещият и най-често срещан в българската фразеология базов метафоричен модел с област източник концепта *вода* е **ЖИТЕЙСКИТЕ СИТУАЦИИ И СЪСТОЯНИЯ СА ВОДА**. Животът не е статичен, а динамичен феномен, който се осмисля чрез съотнасянето с непрекъснато движещ се поток. Водата служи като източник за концептуализиране както на липсата на проблеми, така и на трудностите за човека. Благоприятното стечение на обстоятелствата за човека се асоциира с голямото количество вода като източник на живот и изобилие, а финансовият успех – с постоянен приток на вода (<*Като*> *по вода*; *Като по река, потръгва ми*; *Парите текат като вода*; *Като река, тече (лее се)*; *Ако не тече, <то поне, се> капе* и др.). От друга страна, изпитанията също се съотнасят метафорично с вода или с жажда за вода (*Няма да изври вода*; *Подливам/подлея вода някому*; *Преминавам/премина през огън и вода за някого или нещо*; *Станах сол и вода*; *Вода<та> го отнесла*; *Сторвам/сторя вода да не го умива* и др.). Трудностите за организма в резултат на недостига на вода се използват като средство за концептуализиране на социалното мъчение или изключване (*Не давам и вода да пие някому*). Преминаването през стихията се съотнася със справянето с трудности, включително изцяло без негативни последици (*Излизам сух от водата*). Успешното преодоляване не само на водата, но и на другата смъртоносна стихия – огъня, е средство за представяне във фразеологията на човека, който е изключително опитен и се е справил с много и различни трудности в живота си (*Минал през огън <и вода>*). Основа за концептуализиране на опасността са както прекалено горещата, така и прекалено студената. Негативните емоции и състояния на личността се съпоставят метафорично с физическия термичен стрес за организма в резултат на контакта с вода, чиято температура е много под или над средната (*Като че (сякаш) ме попариха с вряла вода*; *Обливам/облея с вряла вода някого*; *Като че (сякаш) ме обляха със студена вода*; *Пих <една> студена вода*; *Поливам/полея със студена вода някого* и др.).

На второ място по фреквентност се нарежда обобщеният пренос **ЗНАНИЕТО Е ВОДА**. Усвояването на знания или информация образно се осмисля като пиене или наливане на течност. С оглед на обстоятелството, че водата е най-чиста при извора си, информацията е най-достоверна от своя първоизточник. Пиенето от много извори служи за образно означаване на многостранното проучване и добиване на информация от повече източници (*От друг кладенец вода съм пил*; *Пия вода от извор*; *Наливам/наля в главата на някого нещо*; *Пия от много извори*; *Докарвам/докарам вода от девет воденици* и т.н.). Скрита под статична повърхност и невидима за окото, водата е опасна за човека, оттам неясното и/или прикритото се концептуализират чрез съпоставката с

мътна или скрита вода (*Под плявата вода влека; Под сеното вода подливам; Хващам / хвана риба в мътна вода; Хвърлям/хвърля серкме в мътна вода* и др.).

Третият основен метафоричен модел, който се обособява в българската фразеология, е НАПРАЗНИТЕ ДЕЙСТВИЯ СА ПОХАБЯВАНЕ НА ВОДА. Усилията на човека, характеризирани се с пълна липса на прагматичен резултат, се представят като похабяване на вода или като внасяне на ресурса там, където той е излишен (*Да отидеш на баня и да си носиш вода; Наливам вода в решето; Нося вода в морето; Черпя вода в (с) решето; Наливам вода в съд без дъно* и т.н.).

Последният базов за българската фразеология пренос, основан на концепта *вода*, е ДУМИТЕ/КОМУНИКАЦИЯТА СА ВОДА. Тук най-често се регистрират образите на голямото количество и на бързотечащата вода като метафорични символи на непрестанното говорене (*Като вода на бързей, мърморя; Направлям/направля на сол и вода някого; Нося вода от девет дерета; Извих вир на глава някому* и др.).

Извън представената класификация остават фразеологични единици като *Видела вода све-кървина риза; Вир-вода; В къщи вода ли извира, Вода газя, гладен ходя за тебе; Вода гледа, за огън приказва; Вода за воденицата на някого и вода за нечия воденица; Вода носи; Вървя по водата; Гола вода; Гора и вода* и др. Реализираните в тях метафорични модели не са представени в достатъчно на брой значения, за да бъдат причислени към базовите за българската фразеология.

4. Заключение

Водата е природен феномен, който играе многопластова роля в езика и съзнанието като основа за осмисляне на абстрактните факти от действителността. В българската традиционна (и изобщо в универсалната общочовешка култура) водата има амбивалентен характер – тя е едновременно животворна и разрушителна, и тази двойственост ясно е отразена във фразеологизмите, в които стихията функционира като източник на метафоризация. Метафоричното асоцииране с вода служи за осмисляне както на благоприятните за човека ситуации, така и на трудностите, пред които той може да се изправи, и напразните усилия, които може да положи за нещо. Екзистенциално значими същности като времето, знанието и комуникацията между хората също се концептуализират чрез съпоставянето с вода в българската фразеология. Тази многофункционалност на концепта е благодатна основа за бъдещи изследвания както на особеностите на проявата му в различните стилове и жанрове на български език, така и на спецификата му в съпоставка с други езици и култури.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Баранов 2004:** Баранов, А. Н. *Дескрипторная теория метафоры и типология метафорических моделей*. Москва: Языки славянской культуры. // **Baranov 2004:** Baranov, A. N. *Deskriptornaya teoria metafory i tipologia metaforicheskikh modeley*. Moskva: Yazyki slavyanskoy kulytuy.
- Генова 1997:** Генова, Д. *За репрезентацията на значението и употребата на езика*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // **Genova 1997:** Genova, D. *Za reprezentatsiyata na znachenieto i upotrebatata na ezika*. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.
- Калдиева-Захариева 2013:** Калдиева-Захариева, Ст. *Българска лексикология и фразеология*. Т. 2. Българска фразеология. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. // **Kaldieva-Zaharieva 2013:** Kaldieva-Zaharieva, St. *Balgarska leksikologia i frazeologia*. T. 2. Balgarska frazeologia. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.
- Ковалева 2011:** Ковалева, Л. В. Образность как категория фразеологизации. – *Научный вестник Воронежского государственного архитектурно-строительного университета*. Вып. 7, 65 – 70. // **Kovaleva 2011:** Kovaleva, L. V. Obraznosty kak kategoria frazeologizatsii. – *Nauchyy vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo arhitekturno-stroitel'nogo universiteta*. Vyp. 7, 65 – 70.
- КРКТ 1996:** *Краткий словарь когнитивных терминов*. Под общей ред. Е. С. Кубряковой. Москва: Издательство Московского государственного университета. // **KRKT 1996:** *Kratkiy slovary kognitivnyh terminov*. Pod obshtey red. E. S. Kubryakovoy. Moskva: Izdatelystvo Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta.

- Петрова 2003:** Петрова, Ан. *Езиковата метафора и балканската картина на света*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // **Petrova 2003:** Petrova, An. *Ezikovata metafora i balkanskata kartina na sveta*. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.
- Ченки 2002:** Ченки, А. Семантика в когнитивной лингвистике. – *Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления*. Москва, 340 – 369. // **Chenki 2002:** Chenki, A. *Semantika v kognitivnoy lingvistike*. – *Sovremennaya amerikanskaya lingvistika: Fundamentalnyye napravleniya*. Moskva, 340 – 369.
- Серебrennikov, Уфимцева 1977:** *Языковая номинация. Виды наименований*. Отв. ред. Б. А. Серебrennikov, А. А. Уфимцева. Москва. // **Serebrennikov, Ufimtseva 1977:** *Yazykovaya nominatsia. Vidy naimenovaniy*. Otv. red. B. A. Serebrennikov, A. A. Ufimtseva. Moskva.
- Carston 2010:** Carston, R. Metaphor: ad hoc concepts, literal meaning and mental images. – *Proceedings of the Aristotelian Society*, 110 (3), 295 – 321.
- Kövecses 1998:** Kövecses, Z. Are there any emotion-specific metaphors? – *Cognitive Linguistics Research*, 10, 1998, 124 – 151.
- Kövecses 1986:** Kövecses, Z. *Metaphors of anger, pride, and love: A lexical approach to the structure of concepts*. Philadelphia: Benjamins.
- Lakoff–Johnson 1980:** Lakoff, G., M. Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mikołajczuk 1998:** Mikołajczuk, A. The metonymic and metaphorical conceptualisation of anger in Polish. – *Cognitive Linguistics Research*, 10, 1998, 153 – 189.
- Shibles 1971:** Shibles, W. *Metaphors: An annotated Bibliography and History*. Whitewater, Wis.: Language Press.
- Tabakowska 1998:** Tabakowska, E. Go to the devil: Some metaphors we curse by. – *Cognitive Linguistics Research*, 10, p. 253 – 269.

ИЗТОЧНИЦИ

- Анкова-Ничева 1993:** Анкова-Ничева, К. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: УИ: „Св. Климент Охридски“. // **Ankova-Nicheva 1993:** Ankova-Nicheva, K. *Nov frazeologichen rechnik na balgarskia ezik*. Sofia: UI: „Sv. Kliment Ohridski“.
- Ничева и др. 1974:** Ничева, К., С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. *Фразеологичен речник на българския език*. Т. I и II. София: Издателство на БАН. // **Nicheva i dr. 1974:** Nicheva, K., S. Spasova-Mihaylova, Kr. Cholakova. *Frazeologichen rechnik na balgarskia ezik*. T. I i II. Sofia: Izdatelstvo na BAN.